

Kaja Poteko

Jernej Mlekuž (ur.): Venček domačih: Predmeti, Slovencem sveti.
Ljubljana: Založba ZRC, 2015.
192 strani (ISBN 978-961-254-771-4), 16 EUR

Raymond Williams je v 50. letih prejšnjega stoletja skoval sintagmo *navadna kultura*, s katero je med drugim želel predstaviti idejo, da je kultura tisto, kar je povsod okoli nas, da nič ne sega izven nje, iz česar lahko izpeljemo tezo, da je ravno zaradi tega ne moremo totalizirati. Predmetom analize iz *Venčka domačih* tudi v tem kontekstu legitimnosti proučevanja gotovo ne moremo odrekati. Podobno kot se je Mlekuž v knjigi *Burek.si?!*, ki bi jo lahko označili za neko predhodnico njegovega tukajšnjega prispevka o kranjski klobasi, lotil raziskovanja fenomena bureka, tudi kranjska klobasa, harmonika, vaška situla in prekmurska gibanica sodijo v okvir objektov, katerih banalnost, trivialnost je zgolj navidezna in katerih nabitost s simbolno vsebino ter enkrat bolj in drugič manj latentnimi pomeni v senci njihovega neposrednega materialnega použivanja iz njih ustvarja vse prej kot za znanstveno raziskovanje ne vredne ali inferiorne predmete. Nasprotno: izbrani artefakti so v tem smislu povsem relevantni, so primeri vsakdanjega in hkrati primeri partikularnega, prek katerih se reproducirajo dosti bolj univerzalni mehanizmi in družbene strukture, kot se morebiti zazdi ob površnem srečanju z njimi. Enega izmed verjetno temeljnih namenov knjige, ki je avtorjem nedvomno uspel, bi lahko umestili prav na to raven – na raven navadnih in navidez nepomembnih, pustih, banalnih praks, potrebnih razgaljanja v njih zapisanih ter vedno znova zapisujočih se in nastajajočih kompleksnejših (ideoloških) vzorcev, ki nas v grobem prijemu držijo ravno takrat, ko se od njih cinično distanciramo, ali takrat, ko se naše prespraševanje ustavi ob trku z nečim, kar naj bi bilo »samoumevno«. A pojdemo po vrsti.

Knjiga *Venček domačih: Predmeti, Slovencem sveti* vsebuje štiri temeljne prispevke, v katerih se vsak avtor loti obravnave svojega objekta (J. Mlekuž raziskuje kranjsko klobaso, Kovačičeva harmoniko, D. Mlekuž vaško situlo, Josipovič prekmursko gibanico), s krajšim premislekom o njihovi relevantnosti pa besedila prek dodatnega uvodnega besedila vpelje J. Mlekuž. Že takoj ob vstopu v knjigo smo tako seznanjeni z zavedanjem o arbitrarnosti izbora analiziranih predmetov in konceptom naroda kot *zamišljeno*, umetno ustvarjeno in moderno skupnostjo, ki za svojo vzpostavitev in obstoj nenehno sestavlja ter spaja zgodovinsko materialnost z označevalno in ideološko skonstruirano pripovedjo. Narodna identiteta je, kot vsaka druga identiteta, razločevalni projekt; je proces, ki zahteva vzpostavitev razlike, saj je slednja zanj konstitutivna ne v smislu omogočanja podlage za hierarhizacijo, temveč prvotno na ravni nečesa, brez česar bi kot impotenten v takšni ali drugačni artikulaciji meje sam ne mogel obstajati. Vzpostavitev narodov so pri tem primarno izhajale bodisi iz nekega ozemlja, geografskega območja bodisi sta vodilno vlogo igrala jezik in kultura. Slovenski narod temelji na slednjem, za razliko od političnega mesta primata tu zaseda kultura, ki pa jo je »treba« selekcionirati, homogenizirati, standardizirati, skratka – grobo rečeno: ustvariti. Vredno se zdi poudariti, da pri tem ne gre toliko za *izmišljevanje* različnih, za neki narod specifičnih artefaktov in praks, kakor za *zamišljevanje* tega, kaj naj bi neka že obstoječa materialna realnost pomenila. Gre torej za krasitev »stvari na sebi« s hegemoničnimi ideološkimi označevalci, ki želijo npr. neko ljudsko kulturo predstaviti kot večno, kot nekaj, kar je tu že od vselej, in ki jo pri tem hkrati skušajo še očistiti in zreducirati na raven tistega, kar je moč razločiti od drugega in kar izbríše kakršenkoli liminalen, prehodni prostor.

V ta kontekst etnološke raziskave padejo *predmeti*, nekoliko nerodno označeni s *Slovincem sveti*. Kranjska klobasa, harmonika, vaška situla in prekmurska gibanica so jasno prepoznani in opredeljeni kot objekti in prakse, ki ne obstajajo ne kot nekaj čistega, homogenega in nevtralnega ne kot nekaj, kar bi bilo značilno zgolj in samo za slovenski narod. Kranjska klobasa je, kot denimo izvemo, pri registraciji zaščitenega porekla naletela na različne ovire – slovenski vlogi sta nasproto-

vali Avstrija in Nemčija, saj je bil prehrambeni izdelek z enakim imenom »še iz obdobja Habsburške monarhije priljubljen tudi pri severnih sosedih« (str. 69), ugovarjala je tudi Hrvaška, »ki proizvede in poje za petkrat več soldov kranjskih klobas od Slovenije« (str. 70); iz izpostavljenе zgodovine harmonike se poučimo o njenem prvotnem patentiranju na Dunaju, začetkih proizvodnje v Franciji in Belgiji ter njenem posegu v prej obstoječo ljudsko godčevsko glasbo; vaška situla je, podobno, v kontekstu situlske umetnosti proizvod prepletanja različnih kultur v Sredozemlju; izvorni prostor prekmurske gibanice pa ni Prekmurje, temveč Panonija, in podobno kot kranjski klobasi tudi zaščititi gibanice kot tradicionalne slovenske jedi ni uspelo zaradi njene specifične slovenskosti, temveč zaradi dejstva, da je Slovenija kot članica EU prednostno prehitela Medžimurce, ki so nato na evropski urad prijaviли t. i. hrvaško gibanico, jed, »ki je ostala v vsem enaka prekmurski, le vrstni red ‚nadstropij‘ se je spremenil« (str. 177).

Skazi bogat nabor raznovrstnih diskurzov, v katerih se pojavljajo obravnavani predmeti (v besedilih so izpostavljeni primeri iz domače in tuje publicistike, oglaševalskega univerzuma, razstav, različnih knjig, heterogenih žanrov glasbe, omenjene so podobe znamk, osebnih dokumentov, priznanj, replike, festivali, tekmovanja, filmske premiere, politična ozadja ipd.), avtorjem uspe artefakte odmakniti od zgolj njihove neposredne (upo)rabe, jih napolniti z analizo na njih uveljavljenih simbolnih pomenov in jih skupaj s ponujenimi teoretskimi nastavki postaviti pred dejstvo, da se čistost skozi njih lahko izraža kot nekaj, kar je moč prepoznati zgolj v trenutku njihovega odmika od živih praks, obstoječih tradicij in v okviru vzpona družbene pogodbe oziroma politike teženja k specifični (re)generaciji vezi med posamezniki. Z drugimi besedami: ti predmeti lahko postanejo Slovincem sveti zgolj skozi neko vračanje h koreninam, ki retroaktivno ustvari korenine same. Zgolj prek organizacije primarnega nereda, ki vzvratno vzpostavi original, pozabi pa stopiti še korak naprej in original prepoznati v lastni nehomogenosti, lastni necelosti, lastni decentraliziranosti, lastni kaotičnosti. Stremljenja k pridobivanju različnih certifikatov se v tej perspektivi zdijo prvovrsten povod k izgubi stika s tradicijo, če ne tradicije same.

Četudi na tej ravni avtorjem ne moremo očitati spregleda ustvarjene narave »narcizma majhnih razlik« (str. 12) kot ene možnih spodbud za napajanje občutkov tujosti ter sovražnosti med nami in njimi, pa bi bila v knjigi dobrodošla tudi njegova podrobnejša problematizacija. Med branjem se tako večkrat lahko ustavimo ob misli, da se avtorji sicer nedvomno zavedajo pomenske arbitrarnosti in skonstruiranosti zgodb, ki spremljajo njihove objekte, pa vendar se zdi, da jim njihova deskriptivna izpostavitve zadoščajo, da besedila mestoma zavijejo v bodisi neproblematiziranje dandanes resnično že *passé* zaprto zastavljenega koncepta »slovenskega« bodisi preintenzivno poudarjanje same materialnosti in inherentne moči, ki naj bi jo predmeti imeli. Slednje verjetno še najbolj eskalira v prispevku D. Mlekuža, ki sprejme tezo, da nas »najbrž prav to, da smo ljudje prepleteni s stvarmi, dela ljudi« (str. 117). V nadaljevanju, podobno, piše o moči predmetov, ki naj ne bi toliko ležala v simbolnih ali ideoloških pomenih, temveč v njihovi možnosti, da sprožajo afekte, neodvisne od konteksta in pomena. Četudi ne želimo zanikati moči afektov, pa se zdi na tem mestu vredno vprašati: kaj pa je tisto, kar sproži afekt? Je to res lahko predmet v simbolnem vakuumu? Zakaj potem nekateri predmeti pri določenih ljudeh sprožajo različne reakcije, medtem ko so drugi do njih povsem indiferentni? In še: ali svoji tezi ne nasprotuje avtor sam, ko izpostavi dejstvo, da je vaška situla njenemu najditelju pomenila nič več kot toliko, kolikor je zaslužil z njeno prodajo? Na več mestih se skratka zdi, da izbrani predmeti in njihova površna umestitev v kontekst na širši ravni služita omogočanju vere v »slovenstvo« še naprej. »Saj vem, pa vendar« se glasi formula fetišistične utajitve, ki – kot izpostavi Zupančič Žerdinova v besedilu *Kostumografija moči* – v sodobni, zaostreni obliki postane »Saj vem, in prav zato«. Kakor da bi torej, povedano drugače, ravno vednost, razkrinkanje nečesa, kar naj bi sicer ostalo skrito, prispevalo k temu, da izhodiščna iluzija vztraja še naprej.

S podrobnejšo problematizacijo nekaterih izhodišč ter bolj poglobljenim in manj svobodnim razumevanjem teoretskih nastavkov bi knjigo po branju zagotovo odložili z manjšim občutkom

nelagodja. In če v tem duhu za konec ostanemo pri slednjem, ki ga J. Mlekuž brez utemeljitve predpostavi kot skupnega spremljevalca izbranih predmetov: se mar ne bi bilo vredno vprašati kdaj, kje, kdo in zakaj ob teh predmetih občuti nelagodje? Odgovor, ki se na hitro ponuja, je namreč v tem, da se nelagodje lahko pojavi kot posledica razlike, ki ji spodleti, oz. razlike, ki sovpade z »originalom«. Nelagodno pri tem je seveda to, da zdrz razlike v identiteto hkrati pomeni tudi konec identitete same, konec homogenega, ki je resnično razkrinkano kot heterogeno, ki ne dovoljuje več zastavitve na ravni »mi« vs. »oni« ali na primer: hrvaška gibanica je prav tako dobra/slaba kot prekmurska.

Klemen Ploštajner

Maja Breznik in Rastko Močnik (ur.): Javni dolg. Kdo komu dolguje.

Ljubljana: Založba /^{*}cf., 2015.

217 strani (ISBN 987-961-257-069-9), 16 EUR

in

Damien Millet in Éric Toussaint: AAA: Revizija, odpis, drugačna politika.

Ljubljana: Sophia, 2014.

197 strani (ISBN 978-961-6768-79-5), 13 EUR

Vsak dolg ima zgodovino. Za njim se skrivajo konkretna dejanja, politike, datumi, vlade, pravne osebe in imena. Čeravno ima vsak dolg konkretno zgodovino, pa se skozi konkretne manifestacije udejanjajo strukturne razmere, ki so del širše logike delovanja sistema. Vsak posamičen javni dolg, ki je v porastu od neoliberalne ofenzive v sedemdesetih in je eksplodiral v času socializacije privatnih izgub nedavne krize, ima tako lastno kronologijo, a je hkrati tudi sistemska nujnost. Takšna analiza javnega dolga razkriva tako strukturo kot konkretno materializacijo in nas opominja, da imamo vedno opraviti s sistemsko logiko, a da je ta vedno udejanjena s strani točno določenih akterjev. Rečeno na kratko: ni kapitalizma brez kapitalistov.

Obe deli z natančnimi analizami stanja v posameznih državah razgrneta zgodovino javnega dolga, ki je kljub strukturni nujnosti rezultat konkretnih politik in dejanj. Okvir delovanja je kapitalizem, katerega notranja logika temelji na proizvajanju dobičkov in čemur podreja celotno družbo. Ta notranja nujnost stalno trka ob meje rasti, jih presega in premaguje, a nikoli ne more pobegniti notranjemu imperativu, ki celoten sistem stalno poganja od krize do krize. Kapitalizem nikoli ne razreši krize, ki mu je zaradi strukturne nujnosti rasti inherentna, ampak jo zgolj seli po sektorjih ali geografskih lokacijah. Tako se je krizo presežne produkcije iz 1970. let razrešilo z obsežno financiacijo in napihovanjem finančnih trgov, ki sta v drugem koraku postali konkretni zgodovinski podlagi sedanje krize javnega dolga. To krizo, ki je sedaj ključno orodje neoliberalne ofenzive na socialno državo in javne storitve, je tako treba razumeti kot konkretno manifestacijo strukturne logike kapitalizma, katerega temelj je rast za vsako ceno.

Kljub tej sistemski logiki pa nas obe deli, ki ju na tem mestu dajemo v pretres, učita, da na proizvodnji javnega dolga ni nič nujnega, samoumevnega ali naravnega, temveč da gre za produkt konkretnih bojov in strategij v specifični družbeni konstelaciji sil. Tako je podružbljanje zasebnih izgub rezultat šibkega nasprotovanja ter manka konkretnih političnih orodij in praks zoperstavljanja. V konkretnih družbenih razmerah so svojo vlogo odigrale vlade, konkretni politiki, evropski uradniki, izvedenci Mednarodnega denarnega sklada, ekonomske elite, tehokrati in ideologi. Skozi delo *Javni dolg: Kdo komu dolguje* lahko prebiramo zgodovinsko sosedje dogodkov v Franciji, Grčiji,